

Lingwistyka dyskursu i lingwistyka mediów – perspektywa germanistyczna¹

Diskurslinguistik und Medienlinguistik – eine germanistische Perspektive

Solche Forschungsgegenstände wie Diskurs bzw. Diskursivität, Medien bzw. Medialität und Multimodalität befinden sich im Mittelpunkt der Untersuchungen sowohl von polnischen als auch von deutschsprachigen Sprachwissenschaftlern. Beobachtet man die Forschung in diesem Bereich, die in Polen und im deutschsprachigen Raum betrieben wird, werden Ähnlichkeiten und Unterschiede sichtbar. Ausgehend von der Annahme, dass Vertreter der polnischen und der germanischen Forschungskultur zum Teil unterschiedliche Ansätze repräsentieren, sind Initiativen, die einen Dialog dieser beiden Forschungstraditionen ermöglichen, äußerst wichtig. Die in dem Beitrag vorzustellende Veröffentlichung „Dyskurs, media, multimodalność. Przyczynek do dialogu germanistyczno-polonistycznego“, die im Jahre 2022 von Waldemar Czachur, Anna Hanus und Dorota Miller herausgegeben wurde, verfolgt das Ziel, dem polnischen Leser einen Einblick in die Forschungsergebnisse der germanistischen Wissenschaftsgemeinschaft zu gewährleisten. Die Monographie besteht aus zwei Teilen. Der erste Teil ist der Diskurslinguistik gewidmet und enthält Übersetzungen von fünf Beiträgen deutscher Forscher. Der zweite Teil der Publikation, in dessen Fokus die Medienlinguistik rückt, umfasst Übersetzungen von vier Artikeln deutscher Wissenschaftler ins Polnische. Die beiden Teile enthalten außerdem Gespräche mit deutschen und polnischen Sprach- und Medienwissenschaftlern, in denen die Problematik des Diskurses, des medialen Textes, der Multimodalität und der Medienlinguistik aus verschiedenen Blickwinkeln diskutiert wird. Die beiden thematischen Sektionen der Anthologie schließen mit Beiträgen von Polonisten, in denen auf synthetische Art und Weise die polnischsprachige und die germanistische Perspektive auf Diskurs und Medienlinguistik erörtert werden.

Schlüsselwörter: Diskurslinguistik, Medienlinguistik, Multimodalität, Medien, deutschsprachige Untersuchungen

Discourse Linguistics and Media Linguistics – a Germanistic Perspective

Research topics such as discourse or discursivity, media or mediality and multimodality are at the centre of studies by both Polish and German-speaking linguists. If one observes the research in this area conducted in Poland and in German-speaking countries, similarities and differences become apparent. Based on the assumption that representatives of the Polish and German research cultures partly represent different approaches, initiatives that enable a dialogue between these two research traditions are extremely important. The publication to be presented in the article „Dyskurs, media, multimodalność. Przyczynek do dialogu germanistyczno-polonistycznego“, which was published in 2022 by Waldemar Czachur, Anna Hanus and Dorota Miller, aims to provide Polish readers with an insight into the research findings of the German studies community. The monograph consists of two parts. The first part is devoted to discourse linguistics and contains translations of five articles by German researchers. The second part of the publication which focusses on media linguistics, includes translations of four articles by German researchers into Polish.

¹ CZACHUR, Waldemar, Anna HANUS i Dorota MILLER. *Dyskurs, media, multimodalność. Przyczynek do dialogu germanistyczno-polonistycznego*. Wrocław, Drezno: ATUT – Neisse Verlag, 2022. 307 S. Print.

The two parts also contain interviews with German and Polish linguists and media scholars, in which the problems of discourse, media texts, multimodality and media linguistics are discussed.

Keywords: discourse linguistics, media linguistics, multimodality, media, German-language studies

Author: Marcelina Kałasznik, University of Wrocław, Pl. Nankiera 15b, 50-140 Wrocław, Poland, e-mail: marcelina.kalasznik@uwr.edu.pl

Received: 11.11.2024

Accepted: 30.11.2024

Kategorie badawcze dyskursu/dyskursywności, mediów/medialności i multimodalności znajdują się obecnie w centrum zainteresowania zarówno polskich jak i niemieckich językoznawców oraz przedstawicieli innych, pokrewnych dyscyplin naukowych. Obserwacja badań dotyczących tych zakresów uwidacznia z jednej strony podobieństwa w definiowaniu i postrzeganiu tych pojęć. Z drugiej jednak strony ujawnia odmiennosc tradycji polonistycznej i germanistycznej w odniesieniu do wskazanych obszarów badawczych. Wychodząc z założenia, że przedstawiciele polonistycznej i germanistycznej kultury badawczej reprezentują różne podejścia, niezwykle istotne są inicjatywy umożliwiające dialog reprezentantów tych dwóch tradycji badawczych. Celem takiego dialogu powinno być stworzenie przestrzeni do wymiany myśli na temat podejść teoretycznych i metodologicznych do badanych zjawisk.

Publikacja „Dyskurs, media, multimodalność. Przyczynek do dialogu germanistyczno-polonistycznego” pod redakcją Waldemara Czachura, Anny Hanus oraz Doroty Miller powstała z myślą o zapewnieniu polskiemu czytelnikowi wglądu w wyniki badań germanistycznego środowiska naukowego, dzięki czemu w pełni realizuje zadanie szerzenia myśli germanistycznej w środowisku polonistycznym. Tom ukazał się w 2022 r. w serii „Breslauer Studien zur Medienlinguistik/Wrocławskie studia z lingwistyki mediów” w oficynie wydawniczej ATUT. Monografia zbiorowa stanowi kolejny projekt tego typu (obok np. Ośrodka Badawczo-Dydaktycznego i Transferu Wiedzy „Tekst – Dyskurs – Komunikacja” funkcjonującego na Uniwersytecie Rzeszowskim lub czasopisma „tekst i dyskurs / text und diskurs”, który powstaje w Instytucie Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Katedrze Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Rzeszowskiego), który jest inicjowany przez i realizowany we współpracy pracowników Uniwersytetu Rzeszowskiego i Warszawskiego.

Opracowanie składa się z dwóch części. Część pierwsza poświęcona jest lingwistyce dyskursu i zawiera przekłady pięciu artykułów z języka niemieckiego na język polski. Część z nich może być już znana polskiemu czytelnikowi, ponieważ ich tłumaczenia zostały wcześniej opublikowane w różnych periodykach. Wydawcy tomu podjęli decyzję o przedruku artykułów, „by lepiej pokazać specyfikę i rozwój lingwistycznych badań nad dyskursem, jakie zrodziły się w badaniach germanistycznych” (s. 20). Pierwsza część monografii zbiorowej zawiera także rozmowę, w której udział wzięli polscy i niemieccy badacze: Janina Labocha, Anna Duszak, Ingo H. Warnke oraz Halina Grzmil-Tylutki. Debata ma na celu syntezę dotychczasowych badań z zakresu dyskursologii

lingwistycznej. Część pierwszą tomu zamyka artykuł Magdaleny Steciąg, którego celem jest zestawienie dorobku polonistycznych i germanistycznych badań dotyczących teorii i analizy dyskursu.

Podobną strukturę wykazuje część druga monografii, poświęcona lingwistyce mediów. W tej części czytelnik znajdzie przekłady czterech niemieckojęzycznych artykułów naukowych na język polski. W przypadku tłumaczeń w tej sekcji mamy do czynienia z tekstami, które nie zostały wcześniej opublikowane. Kolejnym elementem tej części monografii jest rozmowa z Evą Marthą Eckkrammer, Martinem Lüginbühlem oraz Bogusławem Skowronkiem dotycząca tekstu medialnego, multimodalności oraz zadań, przed którymi stoi lingwistyka mediów. Monografię zamyka artykuł Danuty Kępy-Figury zapewniający czytelnikowi wgląd w obszary badawcze lingwistyki mediów z perspektywy polonistycznej.

Obie części poprzedzone są artykułem „Dyskurs, media, multimodalność. W stronę dialogu polonistyczno-germanistycznego” autorstwa redaktorów tomu. W artykule wprowadzającym Waldemar Czachur, Anna Hanus i Dorota Miller odwołują się do koncepcji „kolektywów myślowych” (dt. ‘Denkkollektive’) Ludwika Flecka (1935), zgodnie z którą naukowcy poprzez uczestniczenie w wymianie myśli i tworzeniu wiedzy wypracowują wspólne koncepcje, wspólny język oraz rodzaj dyskursu naukowego. Konsekwencją tego działania zbiorowego na polu naukowym jest w odniesieniu do jednostki proces socjalizacji w określonym środowisku naukowym i tym samym przyjęcie charakterystycznego dla niego „stylu myślenia” (dt. ‘Denkstil’). Zjawisko to prowadzi do zrutynizowania sposobu myślenia i rodzi niebezpieczeństwo „uśpienia” na inne spojrzenia i podejścia. Koncepcja Ludwika Flecka staje się zatem w kontekście omawianej tu antologii tekstów germanistycznych przetłumaczonych na język polski oraz opatrzonej komentarzem z perspektywy polonistycznej idealnym punktem wyjścia do wyjaśnienia potrzeby stworzenia dialogu między tradycją polonistyczną i germanistyczną. Autorzy podkreślają, że zadanie antologii nie polega na rozpoczęciu tego dialogu², a raczej na jego rozwijaniu i pogłębianiu (s. 11). Waldemar Czachur, Anna Hanus i Dorota Miller wskazują na znaczenie pojęcia „kontrastywność lingwistyczna” w kontekście podejmowanej w monografii problematyki. Kontrastywność lingwistyczna to rodzaj porównania, „które nie jest prowadzone ani na poziomie językowo-systemowym, ani tekstowym, lecz odnosi się do analogicznych dyscyplin językoznawczych w dwóch lub więcej obszarach badawczych” (s. 12). Odwołując się do rozważań Zofii Bilut-Homplewicz (2013: 11), dodają, że porównanie to dotyczy „linii tradycji, rozwoju, zasadniczych problemów, ale i derywatów”. Jako wyraźną zaletę kontrastywności lingwistycznej postrzega się „wzajemne przenikanie się idei w kontaktach międzynarodowych” (s. 12). Kolejna część artykułu wyjaśnia dobór kategorii, które stanowią przedmiot tego opracowania. Autorzy wyjaśniają: „W obu obszarach badawczych wymienione kategorie są ze sobą ściśle powiązane i wzajemnie się warunkują, są także niewątpliwie kategoriami o silnym potencjalne

² Inne aktywności tego typu, podejmowane zarówno przez polonistów jak i germanistów, zostały przedstawione na s. 9–10 omawianej publikacji.

inter- i transdyscyplinarnym” (s. 13). W innym miejscu (s. 14) podkreślono, że wszystkie trzy kategorie są konstytutywnymi cechami każdego tekstu, co widać wyraźnie w opisie ich wzajemnych relacji: „medialność, rozumiana jako zakotwiczenie procesu tekstotwórczego w warunkach wytwarzanych przez media masowe czy media techniczne, dyskursywność, rozumiana jako zakotwiczenie na poziomie (prezentacji) tematu czy ideologii w specyfice dyskursu, oraz multimodalność, rozumiana jako współgranie wielu systemów semiotycznych w procesie wytwarzania znaczeń/sensów na poziomie całego tekstu” (s. 14). W kolejnej części artykułu skonfrontowane zostały sposoby pojmowania kategorii dyskursu, mediów oraz multimedialności w badaniach germanistycznych i polonistycznych. Rozważania te, dzięki ukazaniu szerszego kontekstu, w jakim owe zjawiska pojawiały się w danej tradycji badawczej, umożliwiają wyjaśnienie ich osobliwości i odmienności. Podobieństwa i różnice w pojmowaniu tych kategorii wynikają także ze starannie zestawionych w tomie tekstów.

Część pierwszą poświęconą lingwistyce dyskursu otwiera artykuł Wolfganga Heinemanna „Kontrowersja wokół analizy dyskursu”³, który przedstawia różne sposoby rozumienia pojęcia dyskurs w filozofii, wybranych tradycjach badań lingwistycznych oraz socjologii. Wiele uwagi poświęcono różnym podejściom metodologicznym stosowanym w analizie dyskursu. Autor postuluje, aby opis wszystkich zjawisk dyskursywnych spełniał kryterium społeczno-pragmatycznego ukierunkowania oraz pragmatyczno-komunikacyjnej adekwatności, oraz formułuje założenia nowego modelu rozumienia dyskursu, bazującego na tych kryteriach.

Kolejny artykuł „Lingwistyczna historia dyskursu. Cele badań i dwa przykłady”⁴ autorstwa Martina Wengelera przybliżyła tło teoretyczne oraz płaszczyzny analizy lingwistycznej historii dyskursu. Ze względu na to, że analiza dyskursu jest narzędziem zapewniającym wgląd w wiedzę zbiorową, traktowana jest ona „jako rodzaj badań kulturoznawczych” (s. 65). Autor na przykładzie pojęcia reforma oraz kategorii toposów argumentacyjnych wprowadza czytelnika w sposoby badań wiedzy zbiorowej z perspektywy historycznej analizy dyskursu.

Ingo H. Warnke oraz Jürgen Spitzmüller przedstawiają w artykule „Wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu – DIMEAN”⁵ wprowadzenie do metodologii lingwistyki dyskursu. Rozważania mają na celu omówienie etapów pracy badawcza

³ Dane dotyczące artykułu w oryginale: „Diskursanalyse in der Kontroverse”, opublikowany w „tekst i dyskurs – text und diskurs 4”. Artykuł w tłumaczeniu Zofii Bilut-Homplewicz oraz Marty Smykały ukazał się w czasopiśmie „Stylistyka” 21/2012, s. 287–318. Niniejsza wersja została zmodyfikowana i uaktualniona.

⁴ Dane dotyczące artykułu w oryginale: „Linguistische Diskursgeschichte. Forschungsziele und zwei Beispiele”, opublikowany w tomie zbiorowym „Diskurslinguistik – Systemlinguistik“ pod red. Ryszarda Lipczuka, Juergena Schiewe, Wenera Westphala i Doroty Misiek. Artykuł w tłumaczeniu Anny Hanus ukazał się w czasopiśmie „Stylistyka” 21/2012, s. 271–286.

⁵ Dane dotyczące artykułu w oryginale: „Methoden und Methodologie der Diskurslinguistik / Grundlagen und Verfahren einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen”, opublikowany w tomie zbiorowym „Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche

oraz płaszczyzn analizy, które składają się na tzw. wielopoziomową analizę dyskursu (dt. 'Diskurslinguistische Mehr-Ebenen-Analyse' = DIMEAN).

Constanze Spieß w artykule „Lingwistyczna analiza dyskursu jako analiza wielopoziomowa. Przyczynek do problematyki wielowymiarowego opisu dyskursów z perspektywy praktycznonaukowej”⁶ uwidacznia analogie między „poststrukturalistyczną koncepcją dyskursu a pragmalingwistycznym pojęciem tekstu” (s. 119) oraz projektuje wielowymiarowy model analizy dyskursu, który możliwy jest do realizacji, wychodząc od poziomu sytuacyjności i kontekstowości, funkcjonalności, tematyczności oraz strukturalności.

Ostatnim przekładem w tej części monografii jest artykuł „Praktyczna lingwistyka dyskursu. Transdyscyplinarny projekt badawczy do korpusowych analiz komunikacji w sferze publicznej”⁷ autorstwa Philippa Dreesena i Petera Stücheli-Herlacha. Autorzy artykułu stawiają sobie pytanie, w jaki sposób lingwistyka dyskursu może przyczynić się do rozwiązywania problemów społecznych. Wynikiem rozważań Autorów jest transdyscyplinarny projekt badawczy, który uwzględnia teoretyczne, metodologiczne i praktyczne pytania badawcze. Transdyscyplinarna orientacja tej koncepcji sytuuje ją między teorią a praktyką.

Część pierwszą monografii zamyka rozmowa Doroty Miller z Anną Duszak, Haliną Grzmil-Tylutki, Janiną Labochą oraz Ingo H. Warnkem, która dotyczy lingwistyki dyskursu w ujęciu polonistycznym, anglosaskim, germanistycznym oraz romanistycznym. Niezwykle wartościowym zwieńczeniem tej części omawianego tomu jest artykuł Magdaleny Steciąg, w którym Autorka zestawia dorobek niemieckojęzycznej lingwistyki dyskursu z analogicznym dorobkiem w literaturze polonistycznej.

Druga część monografii poświęcona jest lingwistyce mediów. Pierwszym przekładem zamieszczonym w tej części jest artykuł „Medialny krajobraz językowy. Cała lingwistyka powinna być lingwistiką mediów”⁸ autorstwa Ulricha Schmitza. Uwaga Autora koncentruje się przede wszystkim na badaniu znaków funkcjonujących w przestrzeni publicznej.

Zugänge zur transtextuellen Ebene“ pod red. Ingo H. Warnkego i Jürgena Spitzmüllera. Artykuł w tłumaczeniu Waldemara Czachura i Kingi Zielińskiej ukazał się w czasopiśmie „tekst i dyskurs – text und diskurs“ 4/2011.

⁶ Dane dotyczące artykułu w oryginale: „Linguistische Diskursanalyse als Mehrebenenanalyse. Ein Vorschlag zur mehrdimensionalen Beschreibung von Diskursen aus forschungspraktischer Perspektive”, opublikowany w tomie zbiorowym „Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene“ pod red. Ingo H. Warnkego i Jürgena Spitzmüllera. Artykuł w tłumaczeniu Piotra Wozniczki ukazał się w czasopiśmie „tekst i dyskurs – text und diskurs“ 3/2010.

⁷ Dane dotyczące artykułu w oryginale: „Diskurslinguistik in Anwendung. Ein transdisziplinäres Forschungsdesign für korpuszentrierte Analysen zu öffentlicher Kommunikation”, opublikowany w czasopiśmie „Zeitschrift für Diskursforschung“. Tłumaczenie artykułu przygotowała Anna Hanus.

⁸ Dane dotyczące artykułu w oryginale: „Media Linguistic Landscapes. Alle Linguistik sollte Medienlinguistik sein“, opublikowany w czasopiśmie „Journal für Medienlinguistik“. Tłumaczenie artykułu przygotował Waldemar Czachur.

W przypadku analizy na tego typu materiale konieczne jest zastosowanie zarówno metod lingwistyki jak i lingwistyki mediów, a próba ich sztucznego rozdzielania okazuje się kontraproduktywna. Opierając się na materiale empirycznym, Schmitz argumentuje, że lingwistyka jest lub powinna być zawsze lingwistyką mediów.

Hartmut Stöckl w artykule „Multimodalność w dobie sieci społecznościowych: szkic metodologiczny badań”⁹ nakreśla związki między nowymi typami mediów a multimodalnością, eksponując jednocześnie „silniejsze zakorzenienie informacji w zasobach wizualnych” (s. 231). Rozważania podjęte w artykule prowadzą także do wskazania nowych kierunków badań nad multimodalnością aktualnych medialnych form komunikacji. Należą do nich zmiana gatunku tekstu, pragmatyka interakcji, socjolingwistyka i lingwistyka korpusowa.

Nina-Maria Klug w artykule „Multimodalna semantyka tekstu i dyskursu”¹⁰ przedstawia założenia, zasady, poziomy i metody semantyki opartej na tekście i dyskursie. Autorka w centrum swoich rozważań sytuuje pytanie, jak wiedza społeczna poprzez użycie różnych znaków jest komunikacyjnie konstytuowana i modyfikowana. Artykuł ukazuje także możliwości analizy tekstów językowo-obrazowych.

Gerd Antos w artykule „Wspólnoty cyfrowe, postrzeganie, społeczność”¹¹ zwraca uwagę, że oferty medialne są odbierane, dyskutowane i oceniane przez pewne społeczności. Przedmiotem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób tzw. wspólnoty postrzegania wpływają na opinię publiczną, biorąc udział w procesie komunikacyjnym.

Drugą część publikacji wieńczy rozmowa Anny Hanus, Agnieszki Mac oraz Marty Smykały z Evą Marthą Eckkammer, Martinem Lüginbühlem oraz Bogusławem Skowronkiem. Tematem dyskusji jest tekst medialny, multimodalność oraz zadania lingwistyki mediów. Tom zamyka artykuł Danuty Kępy-Figury, który stanowi komentarz do polskich przekładów niemieckojęzycznych artykułów oraz przedstawia dokonania polskiej mediolingwistyki.

Omówiona tu pokrótce publikacja jest kolejnym projektem grupy polskich Germanistów z Uniwersytetu Warszawskiego i Rzeszowskiego, który stawia sobie za cel, przybliżenie polskiemu czytelnikowi badań z zakresu lingwistyki dyskursu i mediów prowadzonych w obszarze niemieckojęzycznym. Antologia obejmuje artykuły, które można uznać za dzieła klasyczne na gruncie badań germanistycznych w zakresie

⁹ Dane dotyczące artykułu w oryginale: „Multimodalität im Zeitalter des Social Web: Eine forschungsmethodische Skizze“, opublikowany w tomie zbiorowym „Medienlinguistik 3.0 – Formen und Wirkung von Textsorten im Zeitalter des Social Web“ pod red. Coline Baechler, Evy Marthy Eckkammer, Johannes Müllera-Lancé i Vereny Thaler. Tłumaczenie artykułu przygotowała Agnieszka Mac.

¹⁰ Dane dotyczące artykułu w oryginale: „Multimodale Text- und Diskurssemantik“, opublikowany w tomie zbiorowym „Handbuch Sprache im multimodalen Kontext“ pod red. Niny-Marii Klug oraz Hartmuta Stöckla. Tłumaczenie artykułu przygotowały Dorota Kaczmarek i Joanna Pędzisz.

¹¹ Dane dotyczące artykułu w oryginale: „Digitale Communitys, Wahrnehmung, Öffentlichkeit“. Tłumaczenie artykułu przygotowały Zofia Bilut-Homplewicz i Anna Hanus.

szeroko pojętej lingwistyki mediów. Z tego względu monografia Waldemara Czachura, Anny Hanus i Doroty Miller stanowi niezwykle wartościowy wkład do rozwoju dialogu naukowego między polonistami i germanistami.

Wykaz literatury

- BILUT-HOMPLEWICZ, Zofia. *Prinzip der Perspektivierung. Germanistische und polonistische Textlinguistik – Entwicklungen, Probleme, Desiderata. Teil I, Germanistische Textlinguistik.* Frankfurt am Main: Peter Lang, 2013. Print.
- CZACHUR, Waldemar, Anna HANUS i Dorota MILLER. *Dyskurs, media, multimodalność. Przyczynek do dialogu germanistyczno-polonistycznego.* Wrocław, Drezno: ATUT – Neisse Verlag, 2022. Print.
- FLECK, Ludwik. *Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache – Einführung in die Lehre vom Denkstil und Denkkollektiv.* Basel: Schwabe und Co., Verlagsbuchhandlung, 1935. Print.

ZITIERNACHWEIS:

- KALASZNIK, Marcelina. „Lingwistyka dyskursu i lingwistyka mediów – perspektywa germanistyczna“, *Linguistische Treffen in Wrocław* 26, 2024 (II): 491–497. DOI: 10.23817/lingtreff.26-32.